

MİSTİK BİR HAREKET OLARAK PENTEKOSTALİZM'İN DOĞUŞU: TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME*

Özlem TOPCAN**

Öz

Pentekostalizm, 20. yüzyılın ilk yıllarında Amerika'da ortaya çıkan dini bir harekettir. Kutsal Ruh vaftizi ve Ruhsal Bağışlara vurgu yapan bu hareketin temel teolojik unsurları 19. yüzyılda Amerika'nın dini anlayışında değişim ve gelişime büyük etkileri olan uyanış hareketleri içinde filizlenmiştir: Metodist Akım, Kutsallık Hareketi, Irving Hareketi, Keswick Yüce Yaşam Hareketi ve Şifa Hareketi. Kurucusu Charles Fox Parham tarafından sistematik hale getirilen Pentekostalizm, 1906 yılında öğrencisi William Joseph Seymour'un önderliğinde Azusa Street Uyanışı ile büyük bir kitle hareketine dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pentekost, Pentekostalizm, İhtida, Nihai Kutsama, Kutsal Ruh Vaftizi, Şifa Hareketi, Ruhsal Bağışlar, Dillerde Konuşma.

Abstract

The Birth of Pentecostalism as a Mystical Tradition of Christianity: A Historical Perspective

Pentecostalism is a religious movement originated in America at the dawn of 20th century. The movement takes its name from the events on the day of Pentecost described in the second chapter of Book of Acts, where it portrays the events of the descent of the Holy Spirit upon the Apostles of Jesus Christ, "they were all filled with

* Bu makale 'Pentekostal Hristiyanlığın Afrika Toplumunda Gelişimi (Nijerya Örneđi)' isimli tezden üretilmiştir. Bu araştırma 2015 Mayıs – 2016 Şubat tarihleri arasında 2214/A Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı Kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi SBE, Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, ozlemtopcan@hotmail.com.arasında 2214/A Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı Kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

the Holy Spirit and began to speak in other tongues, as Spirit gave them utterance". Pentecostals claim that the same experience should be present today.

The main theological foundations of Pentecostalism germinated from American revival movements in 19th century: Methodism, Holiness Movement, Irving Movement, Keswick movement and Healing movement. Pentecostals seek to receive salvation based on baptism in the Holy Spirit and gifts of the spirit (charismata) such as speaking in tongues, healing, prophecy, exorcism and preparation for the imminent second coming of Christ.

In the modern sense the first Pentecostals appeared in Charles Fox Parham's Bible School. One of his students, Agnes Ozman was the first person to be baptised in the Holy Spirit accompanied by speaking in tongues in 1901. Parham, who considered being the founder of the movement, formulated the foundational doctrines and practices, which characterise the movement. In 1906, Pentecostalism achieved worldwide attention through the Azusa Street Revival is commonly regarded as the beginning of the modern Pentecostal movement led by African American preacher William Joseph Seymour. At the end of twentieth century it grew to be the second largest family of Christians in the World.

Keywords: Pentecost, Pentecostalism, Conversion, Entire Sanctification, Baptism in the Holy Spirit, Healing Movement, Charismata, Glossolalia.

GİRİŞ

Pentekostal hareket, günümüzde Hıristiyanlığın dünya genelinde yayılımını noktasında başat bir rol üstlenmektedir.¹ Pentekostalizm sadece kendi içinde sınırlı kalan bir kilise ya da hareket değildir. Çok kültürlü bir yapıya sahip olup, diğer mezhepleri ve bu mezheplere mensup olmayan bireyleri de içinde barındıran bir canlanma hareketi olması nedeniyle, mezhepler üstü bir hareket olarak değerlendirilmektedir (Woodhead 2004: 154). Temel motif olarak Kutsal Ruh vaftizini alan Pentekostalizm'in, Kutsal Ruh'un vaftizi ile elde edilen manevi güce yaptığı vurgu, geliştirdiği bireysel manevi tecrübeler, farklı dillerde konuşma deneyimleri (glossolalia), geniş izleyici kitlesini cezbeden

1 Washington'da kurulan ve şimdi dünyanın önde gelen bağımsız araştırma kuruluşlarından biri kabul edilen Pew Forum'un 2011 verilerine göre, son yüzyılda dünya genelinde Hıristiyan nüfusunun yaklaşık dört kat arttığı anlaşılmaktadır. En çarpıcı artış güney yarımküre ülkelerinde görülmektedir. Hıristiyan nüfusu 1910 yılında kuzey yarımkürede %82.2, güney yarımkürede %17.8 iken; 2010 yılında kuzey yarımkürede % 39.2, güney yarımkürede ise %60.8'e ulaşmıştır (<http://www.pewforum.org>).

çoşkulu ibadet biçimleri, izleyici kitlesinin pek çoğunun gençler ve kadınlardan oluşması bu hareketin tarihsel süreç içinde doğuşuna zemin hazırlayan teolojik alt yapısını ve anlayışını incelemeye değer kılmıştır.

Pentekost ve Pentekostalizm Kelimelerinin Anlamı ve Kökeni

Pentekost kelimesi Yunanca “ellinci gün” (pentecoste) anlamına gelmektedir (Dragas 1999: 893). Bu kelime, esas itibariyle Yahudilikte önemli bir kutlama dönemi olan Fısıh (Pessah) bayramından elli gün sonraki bir başka bayramı, İsrailoğullarına Sina’da On Emir verilmesiyle başlayan Tevrat’ın tebliği ile ilgili kutlamaları ifade etmektedir. Tevrat’ın nazil olmasıyla ilgili bu kutlamaların Yahudilikte bir hasat bayramı anlamı bulunduğu için Pentekost aynı zamanda Hasat Bayramı (Mısırdan Çıkış, 34:22; Tesniye 16:10) dönemini de ifade etmektedir (Russell 2007: 209). Yahudilikte Süleyman Tapınağının olduğu dönemlerde hem Fısıh hem de elli gün sonraki Haftalar veya On Emir’in veriliş bayramı aynı zamanda bir hac dönemi olarak görülmekte ve insanlar bu dönemlerde Kudüs’teki Süleyman Tapınağını hac amacıyla ziyaret etmekteydi (Epstein 1970: 69). Hristiyan inancına göre Yahudilerin Fısıh döneminde çarpmıha gerilen İsa, üç gün sonra dirilmiş ve belli aralıklarla kırk gün boyunca havarilerine görüldükten sonra onların gözleri önünde göğe yükselmiştir. İsa’nın göğe yükselmesinden bir kaç gün sonra Yahudilerin Haftalar veya On Emir’in veriliş bayramı başlamış ve bu dönemde Kutsal Ruh alevden diller biçiminde İsa’nın İnanırlarının üzerine inmiş ve bunların farklı dillerde konuşma (glossolalia) mucizesi gerçekleşmiştir (Elçilerin İşleri, 2:1-4). O gün yaklaşık üç bin kişi vaftiz edilmiştir (Elçilerin İşleri, 2:41). Bu mucize sebebiyle de, hepsi aynı zamanda birer Yahudi olan İsa’nın İnanırlarının nezdinde Pentecost günü Yahudilikteki anlam ve önemini yanında yeni bir anlam kazanmış ve bu tarih Hristiyan Kilisesinin (cemaatinin) kuruluşu olarak kabul edilmiştir (Katar 2001: 23). Böylece Pentekost², Yahudilikteki anlam ve önemi yanında, Yahudilikten doğarak ayrı bir din haline gelen Hristiyanlıkta da yeni bir anlam kazanmıştır.

2 Pentekost, geleneksel olarak yeni vaftiz olanların beyaz cüppe giymesinden dolayı İngiltere ve diğer Anglikan kiliselerinde Beyaz Pazar (Whitsunday, White Sunday) olarak da adlandırılmaktadır. Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da pentekost, yılın en önemli bayramı olarak kutlanır. Bu bayramın ilk ne zaman kutlandığı bilinmemektedir. Ancak Rum Ortodoks Kilisesinin Epistola Apostolorum adlı çalışmasında II. yüzyılda kutlandığına dair anlatımlar mevcuttur (Doniger 1999: 849).

Pentekostalizm, Kutsal Ruh'un yaşam içinde aktif katılımını ve karizmatik deneyimlerini vurgulayan dini bir harekettir. Bu hareketin temeli yukarıda anlatmış olduğumuz Pentekost gününü başlangıç fenomeni olarak almaktadır (Althouse 2010:17). Pentekostal Hıristiyanlığın temel öğretisi Kutsal Ruh vaftizi ile elde edilen manevi güce dayanmaktadır. Çağdaş Pentekostalilere göre, İsa'nın havarileri Pentekost günü nasıl Kutsal Ruh tarafından vaftiz edildilerse, Azusa Street'de toplanan azizler de aynı dini tecrübe ile kutsanmışlardır. Pentekostaller bu durumu Eski Ahit'in Yoel kitabındaki "son yağmur"³ vaadiyle bağdaştırmaktadırlar. Onlar "İlk yağmur"u havarilerin deneyimleri, "son yağmur"u ise çağdaş pentekostalizmin doğuşu olarak nitelendirmektedirler (Hocken 2009: 4).

Pentekostalizm, 20. yüzyılın en önemli dini akımları arasında yer alan ve Protestan Hıristiyanlığın evanjelik kanadı içinde bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Yenilenme hareketi olarak ortaya çıkan Pentekostalizm, bir fenomen olarak zengin doktrin, ritüel, strateji ve organizasyon birikimine sahiptir. Bu nedenle anlaşılması güç ve oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir ve tarihsel süreç içinde anlaşılabilir bir olgudur (Anderson, Bergunder, Droogers, Van der Laan 2010: 1).

Pentecostalizmin, tarihsel süreç içindeki gelişimi üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır: Klasik Pentekostaller, Karizmatikler ve Neo-Karizmatikler olmak üzere her biri kendi döneminde farklı karakter ve özellikler sergilemektedir. Terim olarak Pentecostalizm, bu üç dönemi farklı mezhepleriyle birlikte altında barındıran bir şemsiye niteliğindedir (Attanasi, Yong 2012:2).

İlk dalga olarak adlandırılan Klasik Pentekostalizm, 1906-9 yıllarında Afro-Amerikalı vaiz William Seymour'un çabalarıyla Los Angeles'da (Azusa Street Revival) tarih sahnesine çıkmış, hareketin başlangıç noktası olmuş ve buradan Afrika, Asya ve Latin Amerika'ya yayılmaya başlamıştır. Tanrı Top-

3 "Ey Siyon halkı, Tanrınız RAB'de sevinç bulun, coşun. İlk yağmuru size tam ölçüsüyle veriyor. Daha önce olduğu gibi, ilk ve son yağmurları yağıdırıyor... Halkım bir daha utandırılmayacak. Ondan sonra bütün insanların üzerine Ruhumu dökeceğim. Oğullarınız, kızlarınız peygamberlikte bulunacaklar. Yaşlılarınız düşler, gençleriniz görümler görecek. O günler kadın, erkek kullarınızın üzerine de Ruhum'u dökeceğim." (Yoel, 2:23-29). Pentekostallere göre burada ifade edilen İlk yağmur, Pentekost günü Kutsal Ruh'un havariler üzerine inmesidir. Son yağmur ise son günler olarak adlandırılan İsa'nın dönüşünün hemen öncesinde Tanrı'nın Ruh'unun Pentecost gününde olduğu gibi tekrar insanlar üzerine dökülecek olmasıdır. (Althouse 2003: 10).

luluklar (Assemblies of God)⁴ ve Mesihteki Tanrı Kilisesi (Church of God in Christ) en önemli Klasik Pentekostal Gruplar'dandır.

Pentekostalizmin tarihsel süreç içinde ikinci dalgasını oluşturan Karizmatik hareket 1961 yılında California eyaletinin Van Nuys şehrinde St. Markos Episkopalyen Kilisesinin papazı Dennis Bennet'in Kutsal Ruh Vaftizini tecrübe etmesiyle başlamıştır. Time ve Newsweek gibi dergilerde bu deneyimin yayınlanması diğer kiliselere de hızla sıçramasına neden olmuş, Protestan, Katolik, Ortodoks ve bağımsız kiliseleri etkilemiş, adı geçen kiliselerde yer almaya başlamıştır (Hocken 2009: 56). Nitekim 1975 yılına kadar Amerika'da hemen her mezhebin içinde karizmatik bir kanat oluşmuştur (Harrell 1985: 287).

Neo-Karizmatikler ise bağımsız kiliselerden oluşan karizmatik eksenli bir dini hareket olarak görülmektedir. Neo-Karizmatik Kiliselerin üçüncü dalga olarak ifadesi ilk kez 1980'lerde "Fuller Seminary" adlı teoloji okulunda ders veren C. Peter Wagner tarafından ortaya atılmıştır. Bu yeni hareket Vineyard Hıristiyan Kilisesinin (Vineyard Christian Church) kurucusu ve Fuller Seminary okulunda profesör John Wimber'in (1937-97) "İşaretler ve Mucizeler" (Sign and Wonders) öğretisine dayanmaktadır. Klasik ve karizmatik pentekostallerle bağlantısı olmayan Evajelik grupların oluşturduğu bu yeni hareket diğerlerinde olduğu gibi Kutsal Ruh vaftizi ve Ruhsal Bağışları vurgulamaktadır (Anderson 2004: 449).

Pentekostal Teolojinin Doğuşuna Etki eden Hareketler

Pentekostalizmin teolojik köklerinin anlaşılması açısından, Kuzey Amerika'nın yaygın dinsel geleneği olarak ortaya çıkan ve bünyesinde onlarca farklı kilise grubunu barındıran Amerika Protestanlığı belirleyici nitelikte-

4 Dünyanın en büyük Pentekostal mezhepler birliğini oluşturan The Assemblies of God 1914 yılında 300 kurultayı ile Arkansas'da kurulmuştur. Bugün Amerika'da 3 milyon mensubu ve 12,700'un üzerinde kiliseleri bulunmaktadır. Ayrıca bu grubun dünya genelinde 66 milyon mensubu vardır. Temel doktrin olarak bireysel kurtuluş, vaftiz, ilahi şifa, farklı dillerde konuşma deneyimini beraberinde getiren Kutsal Ruh'un vaftizi ile yeniden doğuşa vurgu yapılmaktadır. Kutsal Kitabı iman esasları ve pratiklerini ihtiva eden Tanrı'nın sözü olarak kabul etmektedirler. Yönetimi Presbiteryen ilkeleri ve bağımsız cemaatlerin birliğinden oluşmaktadır. <http://ag.org/top/Press/organization.cfm> 16.04.2014.

dir. 18. ve 19. yüzyıllarda Amerika'da "Büyük Uyanış" (Great Awakening) olarak adlandırılan dinsel uyanış hareketleri ortaya çıkmıştır.

İlk Büyük Uyanış hareketi⁵ (I. Great Awakening) 1740 ve 1743 yılları arasında Evagelist George Whitefield (1715-1779) ve Kalvinist rahip Jonathan Edwards'ın (1703-1758) verdikleri vaazlarla başlamıştır (Weaver, Brakke 2009: 113). Vaazlarında Tanrı'nın kendisini çağırdığını ifade eden Whitefield; ilk olarak Amerika'nın Georgia Eyaleti'nde vaaz vermeye başlamış, kolonileri baştan sona dolaşarak binlerce kişiye ulaşmış ve kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Onun başlatmış olduğu bu dini uyanış hareketi, kısa zamanda Kuzey Amerika'ya yayılmaya başlamıştır. 30 yıl boyunca vaaz veren ve bütün hayatını Hristiyanlığa adayan Whitefield, o dönemde Georgia Eyaleti'nde kurmuş olduğu kimsesizler yurdundaki uygulamaları ile bugün Amerika'da oldukça geçerli ve yaygın olan hayırseverlik ve gönüllü yardımseverlik gibi sosyal pratiklerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Döneminin en iyi ilahiyatçısı olarak nitelendirilen Edwards ise; Geleneksel Kalvinizm ve bireysel dindarlığı etkili bir şekilde harmanlayarak Tanrı ile bireysel bağların kurulabileceğini vurgulamıştır. George Whitefield ve Jonathan Edwards mesajlarını tüm kolonilere ulaştırmak için çaba sarf etmişlerdir. Onların çalışmaları Kuzey Amerika'daki Anglikan Mezhebi bünyesinde Baptist ve Metodistlerin ortaya çıkışı ve gelişiminde etkili olmuştur.

Dini uyanış, kiliselerin birbirine üstünlük sağlamadığı bir zemin yaratmış, bireysel dindarlığı (pietizm) ön plana çıkarmıştır. Mevcut dini otoriteye muhalif olarak ortaya çıkan uyanış hareketi özellikle eşitliğe, bireyselliğe yapmış olduğu vurgularla bağımsız bir Amerika'nın kuruluşuna zemin hazırlamıştır (Ingersoll, Melton 2003: 21-23).

1790 ve 1850 yılları arasında gerçekleşen II. Büyük Uyanış (II. Great Awakening) köleliğin kaldırılması gibi önemli sosyal reformlarla birlikte Amerika'nın dini kültürünü şekillendirmiştir. İlk olarak New England'da Kongregasyonalist Kiliselerde başlayan uyanış daha sonra Metodist, Presbiteryen ve Baptist kiliselerini de yörüngesine alarak tüm Amerika'ya yayılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Baptist ve Metodistler güçlenerek Amerika Protestanlığının öncüleri olmuşlardır. Uyanışçı vaizler düzenledikleri kamp

5 Büyük uyanış hareketi Protestanlığın içinde dini uyanış hareketlerini destekleyen yenilikçiler (reformcular) ve mevcut sisteme bağlı muhafazakarlar arasında bir bölünmeye neden olmuştur. Bu bağlamda reformcular mevcut Hristiyanlığa muhalif, ruhani deneyimleri vurgulayan evanjelik uyanışçılar olarak tanımlanmaktadır. (Beal 2008: 75).

toplantılarda kurtuluşun Tanrı tarafından önceden tayin edildiği “Kalvinci Kader” anlayışının yerine, bireysel kurtuluşun kazanıldığı “İhtida” (bireysel hidayet) tecrübesine vurgu yapmışlardır. Onlar bu anlayışla o döneme kadar kiliselerde yeterince yer bulamayan kadınları, Afro-Amerikalı ve Yerli Amerikalıları kamp toplantılarına davet etmiş ve bu sayede kiliselerin cemaat sayılarını önemli ölçüde arttırmışlardır.

Protestan Reform geleneğinin içinde filizlenen Büyük Uyanış aynı zamanda Amerikan Evanjelizminin doğuşuna da tanıklık etmiştir (Ingersoll, Melton 2003: 24-25). II. Büyük Uyanış misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olduğu “Hristiyanlığın Altın Çağı” olarak anılmaktadır. Uyanışçı Evanjelistlerin kullandığı en önemli dini stratejilerden biri “yeniden doğuş”⁶ ve “ihtida” üzerine yapılan vurgular olmuştur. Yeniden doğuş olarak ifade edilen kurtuluş sadece akılda değil aynı zamanda kalplerde olmalıdır. Böylece Tanrı’ya olan mutlak bağlılık sayesinde bu lütf kalplerde yaşanacaktır (Weaver, Brakke 2009: 113).

II. Büyük Uyanış sırasında Metodist ve Baptist kiliselerinin içindeki bazı radikal gruplar, Hristiyanlığın özüne dönmek olarak ifade edilen “Restorasyonizm” vurgusunda bulunmuşlardır. Örneğin bu grupların en önde gelen restorasyoncuları, Alexander Campbell ve Barton W. Stone, mezhepsel örgütlenmeye ve kilise öğretilerine karşı çıkmışlar, İsa’nın Havarileri (Disciples of Christ) adı altında bir cemaat oluşturmuşlardır. Campbell ve Stone bu bağlamda Amerika’nın batısında vaazlar verirken daha az göze çarpan Hristiyan Bağı (Connexion) adında başka bir grup ise kuzeydoğusunda aynı düşünceleri yaymaya çalışmıştır. Hepsinin ortak noktası, Hristiyanlığın özünde olmayan hususların kiliselere nüfuz ettiği düşüncesinden hareketle, ilk dönem Hristiyanlığını yeniden canlandırmaktır (George 2009: 38).

Kıyametin yaklaştığı ve çok yakında Tanrı Krallığı’nın kurulacağı, Mesih İsa’nın tekrar yeryüzüne döneceği ve bin yıllık bir krallık kuracağı Millenarizm anlayışı da; Amerikan tarihinde önemli bir toplumsal değişimin yaşandığı II. Büyük Uyanış sırasında kök salmıştır. Amerikan Protestanları arasında İsa’nın milenyumdan önce mi, yoksa sonra mı, geleceği hususunda ihtilaflar yaşanmıştır. Milenyumdan önce geleceğine inananlar pre-millennialistler, sonra geleceğini inananlar ise post-millennialistler olarak adlandırılmıştır. İç Savaş ve Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Amerika’da, Mesih’in dönüşüyle

6 Yeniden doğuş, bireysel hidayete ve ruhsal deneyime dayalı bir anlayıştır. (Yuhanna, 3:3).

gerçekleşecek bin yıllık huzur dönemini ifade eden post-millennialists anlayış benimsenirken, 19. yüzyılın sonunda İsa'nın bin yıllık hükümranlıktan önce geleceğini ifade eden pre-millennialists anlayış hakim olmuştur (Schultz, West 1999: 162).

20. Yüzyılın ilk yıllarında Protestan camia içinde Nelson Darby (1800-1882)'nin fikirlerinden esinlenen Evanjelik fundamentalistler, 'Premillennial Dispensational' anlayışını geliştirmişlerdir. Bu anlayışa göre; insanlık tarihi kargaşa ve felaketlerin yaşandığı yedi döneme ayrılmıştır. Bu dönemler ve dönemleri sona erdiren olayları şu şekilde ifade etmiştir: 1) Masumiyet dönemi: Düşüşle, 2) Bilinç dönemi: Tufanla, 3) Nuh'un yasasını kapsayan yönetim dönemi: Babil, 4) Ahid dönemi: Mısır'da esaretle, 5) Yasa dönemi: İsa'nın kabul edilmemesiyle sonuçlanmıştır. 6) Lütuf dönemi: İçinde bulunduğumuz bu dönem, karışıklık ve kargaşa ile sonuçlanacaktır. 7) Barış dönemi: İsa'nın gelip bin yıllık krallığını kuracağı dönemdir (Newman 2011: 3). Nitekim İsa Mesih'in geleceğine inanan, her an hazır bulunmalı ve Hristiyanlığı mümkün olduğu kadar yaymalıdır. Darby'nin öğretisi neticesinde gelişen bireysel kutsallık ve evanjelik faaliyetlerin hız kazanması anlayışı, Pentekostal bağla-
mın şekillenmesi açısından önemli rol oynamıştır (Blumhofer 1993: 16).

Genel olarak uyanış hareketlerinin Pentekostalizm açısından dört önemli işlevi bulunmaktadır. İlk olarak, dini reform ve Hristiyan mükemmelliği dile getirilmiştir. Hristiyanlığın doğuşundan bu yana geçen tarihsel sürede gereksiz gelenek yığını olduğu, bu nedenle mükemmelliğin Pentekost Gününe, yani Hristiyanlığın ilk yıllarına dönüşle mümkün olduğu vurgusu yapılmıştır. İkincisi, Hristiyan birliği ve samimiyetine vurgu yaparak Mesih'te bir olma gayesini hatırlatmıştır. Üçüncüsü, Amerikalı restorasyoncular eskatolojik meselelere dört elle sarılmıştır. Son olarak, Pentekostalizmi etkileyen restorasyonizm vurgusu ise mezhep anlayışına ve gruplaşmaya dayalı kilise otoritesine karşı çıkma eğilimine neden olmuştur (Blumhofer 1993: 13-14).

Pentekostal hareketin temel teolojik unsurlarının ortaya çıkmasında aktif rol alan devrin bazı önemli uyanışçı grupları olmuştur. Bu yeniden uyanışçı grupların etkili oldukları en önemli konu kurtuluş için başlı başına bir unsur olan Kutsal Ruh vaftizidir. Hareketin kuruluş sürecine geçmeden önce, onun oluşumunda etkisi olan grupları şöyle sıralayabiliriz;

Methodist Akım

Pentekostalizmin teolojik kökleri Methodizmin öncüsü John Wesley'in (1703-1791) öğretilerine dayanmaktadır. "Hıristiyan Mükemmelliği"ni doktrin olarak geliştiren John Wesley, iman ile aklanma ve manevi ihtida tecrübesini öne çıkarmaktadır. Ona göre, Hıristiyanlar Tanrı'nın lütfu ile vaftizde aklandıktan sonra ikinci bir ilahi lütuf da elde edebilir. Bu anlamda tüm Hıristiyanların amacı mükemmelliği aramak olmalıdır (Ellwood, Alles 2007: 204).

Wesley'in Londra'da 24 Mayıs 1738 yılında Aldersgate caddesinde düzenlenen Fetter Lane Society toplantısında bir manevi ihtida deneyimi yaşamaması onun hayatında dönüm noktası olmuştur. Uzun zamandır arzuladığı kurtuluş teminatını Mesih İsa'da bulmuştur (Vickers 2009: 14). Kendisinin de deneyimlemiş olduğu kutsanma doktrini iki aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar, ilk dönüşümü sağlayan arınma ya da ibra (justification) ve Hıristiyan'ı mükemmelleştiren kutsanma (sanctification) tecrübeleridir. Wesley'e göre günahkar bir kimse ilk önce İsa'ya inanarak tüm günahlarından arınmakta adeta yeniden doğmaktadır. Ancak bu kişi her ne kadar günahlarından temizlenmiş olsa bile özünde var olan günahkar tabiatın idaresi altındadır. Çünkü İsa'ya inanmakla atılmış ilk adım insanın Adem'den miras kalan günahkar tabiatının tamamen yok olmasını sağlamaz. İnsanın bu günahkar fıtratının tamamen yok olması için ikinci aşama gerekmektedir. Kutsal Ruh'un yardımıyla kazanılan bu ilahi ikinci aşama kişinin düşüncelerini, arzularını temizleyerek mükemmelleşmesini ve nihai kutsamaı elde etmesini sağlamaktadır. Wesley'in "Hıristiyan mükemmelliği, (christian perfection), "arınmış kalp" (heart purity), "mükemmel sevgi" (perfect love), "nihai kutsama" (entire sanctification) gibi farklı isimler de verilen kutsama doktrini Pentekostalizmin oluşumunda en fazla katkı sağlayan temel unsurdur. Bu kavram daha sonra Wesley'in takipçileri tarafından Kutsal Ruh Vaftizi olarak ifade edilmiştir (Flynn, Tjong, West 2002: 20).

Wesley'in İsviçreli yardımcısı John William Fletcher, "*Checks to Antinomianism* (1771-75)" adlı kitabında mükemmellik deneyimi için ilk kez "Kutsal Ruh Vaftizi" terimini kullanan kişidir (Hollenweger 1997: 151). Fletcher, Hıristiyan mükemmelliği deneyimini Kutsal Ruh'a ulaşmak olarak belirtmiştir (Loader 2000: 28).

Fletcher, Wesley'in ikinci lütuf ya da Hıristiyan mükemmelliği olarak adlandırdığı nihai kutsama doktrinini yeniden yorumlayarak üç önemli katkı sağlamıştır. O, ilk olarak inanan Hıristiyanları kutsal ve sıradan olarak iki

sınıfa ayırmıştır. Kutsal Ruh'un gücüne erişen inananları "Kutsal Hristiyanlar", bu güce nail olmayanları "Sıradan Hristiyanlar" olarak tanımlamıştır. İkinci olarak, nihai kutsama ifadesini 'Kutsal Ruh Vaftizi' olarak adlandırması Pentekostal Hristiyanlığın omurgası olan Kutsal Ruh Vaftizi doktrininin teolojik taslağını inşa etmiştir (Loader 2000: 29). Fletcher son olarak ise, kurtuluşun tarihsel süreç içinde üç aşamada gerçekleştiğini ifade etmiştir. İlki Baba Dönemi; Eski Ahid, ikincisi Oğul Dönemi; Yeni Ahid ve sonuncusu Kutsal Ruh Dönemi; Tanrı'nın Kutsal Ruh'unun Kilisede aktif olduğu Kilise Dönemidir. Fletcher'a göre her dönem Hristiyanlığın bir evresine tekabül etmekte ve inanan bireyin yaşamında yeniden hasıl olması gerektiğine inanmaktadır. Böylece Fletcher inanan her bireyi Kilisenin ihtişamı altında Kutsal Ruh Vaftizini bizzat deneyimlemek için cesaretlendirmektedir. Her ne kadar Wesley'in Hristiyanlık mükemmelliği doktriniyi yeniden yorumlayan Fletcher'ın görüşleri Methodizmin ilk yıllarında ilgi görmese de, 19. yüzyılda kutsallık teolojisinin gelişmesinde etkili olmuştur (Hodge 2009: 148).

2. Kutsallık Hareketi

Metodizm içinde Wesley'in mükemmellik doktrini hususunda mutabakat sağlanamadığından dolayı kutuplaşmalar olmuştur. Teoloji ve dünyevilik konusunda modern liberal fikirlerin yayılımını da beraberinde getiren bu hoşnutsuzluk, Kutsallık Hareketinin oluşumuna zemin hazırlamıştır (Sharrock 2007: 116). 1844 yılında Metodist kilise, *The Wesleyan Methodist Church* ve *Free Methodist Church* olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Nihai kutsama öğretisini savunan *Wesleyan Methodist Church*, 1867 yılında New Jersey eyaletinin Vineland bölgesinde *National Holiness Camp Meeting Association* (Ulusal Kutsallık Kamp Toplantıları Birliği) adı altında toplantı yapmıştır. Özellikle 1868 yılında Manheim şehrinde yapılan ulusal kamp toplantısı Kongregasyonalist, Presbiteryen, Baptist ve Quaker gibi grupların katılımı açısından oldukça önemli olmuştur. Bu toplantılar her yıl düzenlenerek kutsallık akımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu grubun yayınladığı *Christian Witness and Advocate of Bible Holiness* gibi periyodik yayınlar sayesinde kutsallık hareketi büyük kalabalıkların ilgisini çekmiş, yerel ve bölgesel kutsallık kuruluşları oluşturulmuştur. Ayrıca bu uyanış Metodizm'in de ötesine geçerek, 1875 yılında başta İngiltere olmak üzere, dünyanın her yerine yayılmaya başlamıştır (Robbins 2010: 3).

Pentekostal tarihçi Vinson Synan'a göre 19. yüzyılın sonunda Metodizm'in içinden yayılan Kutsallık Hareketi, Pentekostal hareketin oluşumuna çok büyük katkı sağlamıştır (Liardon 2006: 32). Bu yüzyılın sonlarına doğru *African American Church of God in Christ* (1897), *Pentekostal Holiness Church* (1898), *Church of God of Cleveland, Tennessee* gibi ilk Pentekostal Kiliseler ortaya çıkmaya başlamıştır. Wesley'in izinden giden Phoebe Palmer, John Morgan, Asa Mahan ve Charles G. Finney gibi kutsallık öncüleri, onun doktrinini daha da ileriye taşıyarak, bu düşünceleri farklı şekillerde ifade etmişlerdir (Loader 2000: 29-30).

Phoebe Palmer, (1807-1874) Wesley'in nihai kutsama doktrini deneyiminin sadece imanla anlık alınabileceğini iddia etmiştir (Synan 2001: 27). O, 1830'larda kız kardeşi Sarah Lankford ile "Salı toplantıları" olarak bilinen haftalık dua toplantıları düzenlemiştir. Bu toplantılar, Metodizm'in içinde uyanışın merkezi haline gelmiştir (Dayton 2012: 9). Bu faaliyetleriyle Palmer kısa sürede grubun lideri haline gelmiş, pek çok farklı mezhepten gelen insanları etrafında toplamıştır.

Palmer 1850'li yılların sonuna doğru nihai kutsama doktrinini açıklamak için "pentekostal dil" kullanmaya başlamıştır. 1859'da yayınladığı *The Promise of the Father* (Baba'nın Vaadi) adlı kitabında kutsallığı "ilahi güç" (the power from on high) olarak belirtmiştir. Ayrıca nihai kutsama ile eş anlamlı "Kutsal Ruh vaftizi" ifadesini kullanmaya başlamıştır. Metodizm'in içinde yaklaşık bir asır kullanılan ve yarım asır sonra Pentekostalizm için temel olabilecek terminoloji ve anahtar kavramlar bu toplantılar sayesinde yaygınlaşmıştır (Loader 2000: 32).

Palmer'e göre bir kimsenin kutsallık yolunda uzun süre mücadele etmesi ve beklemesine gerek yoktur. Onun "kısa yol" ya da "sunak teolojisi" (altar theology) öğretisi, nihai kutsama, iman ve tanıklık (Testimony) gibi birbirini takip eden üç adımdan oluşmaktadır. Bu süreç aynı zamanda kutsallığın ne olduğu, nasıl kazanıldığı ya da kaybedildiği anlayışını ortaya koymaktadır. Onun nihai kutsama doktrini, kutsallık teolojisinin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Palmer'e göre ilk olarak kişi sunakta her şeyin üzerine ant içerek kendini tamamıyla Tanrı'ya adanmalıdır (Matta, 23:19-20). Sunak ise Mesih'in kendisidir. Eğer kişi tüm yaşamını sunağa adar ve Tanrı'ya tam bir teslimiyet gösterirse hemen o anda kutsallığı kazanabilir. Ancak bunun için kişi sadece günahları terk etmekle yetinmemeli, yaşam şekliyle de Tanrı'nın hizmetinde tam bir teslimiyet ve bağlılık içinde olmalıdır (Loader 2000: 33).

Palmer'in kısa yol öğretisinin ikinci adımı ise imanın tatbik edilmesidir. İman, Kutsal Kitap'ta yer alan Tanrı'nın sözüne inanmak ve vaatlerini benimsemektir. Bu aşama, Tanrı'nın sözlerine inanmayı gerektirir. Her kim kendini Tanrı'ya adarsa, Tanrı onun yanında olacağını vaat etmektedir. İnanan bu vaatlere sahip olduğuna göre, ruhunu ve bedenini arındırmalı ve kutsallıkta yetkinleşmelidir (II.Korintliler, 6:16; 7:1). Palmer'e göre imanla Kutsal Ruh vaftizi her an elde edilebilir. Ancak iman eksikliği olan nihai kutsama lütfuna erişemez. Kişinin bu deneyimi kazanabilmesi için imanından şüphe edilmemesi gerekir. Palmer sadece iman ile edinilebilen ikinci lütf için duygusal hislere, yani iç ya da dış tezahürlere ya da alametlere gerek olmadığını ifade etmektedir. Zira tek teminat kaynağı Tanrı'nın sözlerinin ve vaatlerinin yazılı olduğu Kutsal Kitap'tır (Synan 1997: 27).

Palmer'in kurtuluş teminatı olarak gösterdiği nihai kutsama doktrinin son adımı tanıklık, yani halkın huzurunda imanın tasdik edilmesidir. Kutsal Ruh vaftizini deneyimleyen kişi Tanrı'nın vaadini gerçekleştirdiğine dair halk huzurunda tanıklığını itiraf etmelidir. Palmer'e göre diğer insanları cesaretlendirmek adına yapılan bu olumlu itiraf hayati önem taşımaktadır. O, kalpleriyle inananların bunu ağızlarıyla tasdik etmeleri gerektiğine inanmakta ve Yeni Ahit'te geçen "İsa'nın Rab olduğunu ağızla açıkça söyler ve Tanrı'nın O'nu ölümden dirilttiğine yürekten iman edersen, kurtulacaksın. Çünkü insan yürekten iman ederek aklanır, imanını ağızıyla açıklayarak kurtulur" (Romalılar, 10:19) ifadesini buna kanıt olarak göstermektedir (Heath 2009: 26).

Kutsallık hareketine etki eden isimlerden biri de Oberlin Üniversitesinde Profesör olarak görev yapan John Morgan'dır (1802-1884). O, 1845 yılında *Oberlin Quarterly Review* dergisinde yayınlanan *The Gift of the Holy Spirit* (Kutsal Ruh'un Bağışları) adlı makalesinde ikinci lütfu Kutsal Ruh Vaftizi olarak tanımlamıştır. Morgan'a göre, ilahi kudrete fiilen tanıklık edilen Kutsal Ruh vaftizi, tüm inananlar için ihtida sonrası yaşanan bir deneyimdir. Ruh Vaftizi sayesinde Tanrı ile daha samimi bir bağ kurulmaktadır. Morgan, Ruh ile vaftiz olan kişinin aynı zamanda Hristiyanlığa hizmet için yetkilendirildiğini ifade etmiştir. Morgan'ın nihai kutsama doktrinine katkısı ilahi kudrete tanıklık eden bireyin Hristiyanlık hizmeti için yetki ile donatılması anlayışı olmuştur (Loader 2000: 34).

Asa Mahan (1799-1889) Amerikan kültürünün büyük bir kısmını oluşturan evanjelik geleneğin gelişimine hayli katkı sağlamış, kendisini köleliğin kaldırılması, kadın hakları, itidal, barış hareketleri ve diğer reform hareketleri-

ne adanmış Oberlin Üniversitesinin önde gelen teologlarından (Dayton 1974: 60-61). Palmer'in öğretisini savunan Mahan onun nihai kutsama doktrininin daha iyi anlaşılması için üç önemli katkıda bulunmuştur. Mahan ilk olarak Fletcher gibi kurtuluşun tarihsel süreç içinde üç aşamada gerçekleştiğini ifade etmiştir. İkinci olarak, kutsallık vaizleri tarafından öğretilen nihai kutsama doktrini için temel kaynağın Elçilerin İşleri Kitabı olduğunu ifade etmiştir. Son olarak ise, Ruh'la vaftiz olan kişinin Hristiyanlığa hizmet için "güç" ve yetki ile donatılması Morgan gibi Mahan'ın da nihai kutsama doktrininin temel odağı olmuştur. Özellikle Elçilerin İşleri Kitabı 1:8 "Kutsal Ruh üzerinize inince güç alacaksınız;..." öğretisi nihai kutsama teolojisinin merkezi haline gelmiştir (Loader 2000: 35-36).

Pentekostal Kiliselerde Kutsallık hareketinin oluşumuna zemin hazırlayan Metodist teolojinin şekillenmesine etkide bulunan Oberlin teologlarından Charles G. Finney (1792-1875), modern pentekostalizm ve Wesleyanizm arasında tarihsel bir köprü görevi görmüştür. Onun eserleri hala pentekostal çevrelerde etkisini sürdürmeye devam etmektedir (Sharrock 2011: 129). İnsan iradesini ön plana çıkaran Finney, bireyin Tanrı'ya itaat etmemesinin günahkar doğasından ziyade isteksiz olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir ve iman noktasında irade gösteren bireyin kurtuluşa erişebileceğini belirtmiştir. Finney ve Mahan gibi Oberlin teologları her ne kadar Hristiyan'ın mükemmel olmasını sağlayan noktanın 'iman' olduğunu düşünmüşlerse de nihai kutsama deneyiminin bireyin iradesine bağlı olduğu eğiliminde olmuşlardır. Bu durum kurtuluşun sadece kader ve seçim ile olabileceğine inanan muhafazakar Reform ruhban sınıfı ile arasının açılmasına neden olmuştur (Loader 2000: 37).

Edward Irving Hareketi

Dönemin en önemli ve popüler vaizlerinden biri olan Edward Irving'in (1792-1834), Pentekostal hareketin ortaya çıkmasına katkı sağlayan en etkili düşüncesi Kutsal Ruh vaftizinin alameti olarak kabul edilen Ruhsal bağışlara yapmış olduğu vurgudur. Glossolalia ve şifa üzerine yaptığı vaazlarında, Elçilerin İşleri kitabının 2:38-39 öğretisine odaklanarak ve I. Korintliler kitabının 12. bölümüne vurgu yaparak Kutsal Ruh armağanını herkesin alabileceğini vurgulamıştır (Vreeland 2002: 3).

Irving günah ve hastalığı birbiriyle ilişkilendirmiştir. Onun İsa merkezli doktrinine göre, günah bedende hastalık olarak vuku bulur ve inançsız hiç kimse bu hastalığın üstesinden gelemez. Mesih İsa'yı örnek göstererek

Kutsal Ruh vaftizinin inananları günahkarlıktan kurtaracak deneyim olduğunu savunmaktadır. Ona göre İsa, annesinden getirmiş olduğu günahkar bir tabiata sahiptir. Kutsal Ruh'un sunduğu şifa onun bu tabiattan kurtulmasına ve günahsız bir yaşam sürmesini sağlamıştır. Bu nedenle Irwing, inananların günahkar tabiattan kurtulabilmek için Kutsal Ruh vaftizini tecrübe etmeleri gerektiğini belirtmiştir (Vreeland 2002: 5). O, bu görüşlerinden dolayı heretik olarak yaf-talanmış ve Presbiteryen Kilisesinden ayrılmak zorunda kalmış ve 1832 yılında Evrensel Apostolik Kilisesini (Catholic Apostolic Church) kurmuştur. Her ne kadar bu kilise 20. yüzyılın ilk yıllarında varlık gösteremese de Pentekostal hareketin mihenk taşı olan Kutsal Ruh vaftizinin kanıtı glossalalia, “Irwing hareketi” olarak hafızalara yerleşmiştir (Flynn, Tjong, West 2002: 21).

4. Keswick – Yüce Yaşam Hareketi

Adını 1875 yılında İngiltere'nin Keswick kasabasında yapılan yüce yaşam konferanslarından alan Keswick hareketi, Amerika'daki Kutsallık Hareketi-nin temel doktrini olan nihai kutsama öğretisinin 1870 yıllarında İngiltere'de yayılmasına dayanmaktadır (Thompson 1966:12). Bu hareketin esin kaynağı William Edward Boardman'nın (1810-1886) 1858 yılında yayınlanan “*Yüce Hristiyan Yaşamı*” (*The Higher Christian Life*) adlı eseridir. Amerika'da oldukça ilgi gören bu kitap akabinde İngiltere'ye yayılarak Keswick hareketinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Boardman'nın fikirleri Robert Pearsall Smith eşi Hannah Whitall Smith çiftinin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda İngiltere'de yayılmıştır (Thompson 1966: 13).

Keswick anlayışı kutsallık hareketi tarafından vurgulanan nihai kutsama anlayışını yeniden şekillendirmiştir. Keswick anlayışının oluşturduğu temel farklılık kutsanma doktrininin ikinci basamağı olan nihai kutsanma aşamasında günahın tanımlanması hususunda ortaya çıkmıştır Keswick öğretisi ani bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen geleneksel kutsanma anlayışını yadsımaktadır. Onlara göre kutsanma yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Keswick öğretisi günahın yok olmayacağını, ancak üstesinden gelinebileceğini vurgulamaktadır. Bu durumda ancak Kutsal Ruh'un gücü sayesinde muzaffer bir yaşam sürdürerek günah ile mücadele edilebilir (Thompson 1966: 16).

5. Şifa Hareketi

Kilise tarihinde Katolik azizlerin eylemlerine dayanan şifa kerametleri-ne farklı dönemlerde de rastlanmıştır. Bilindiği üzere Reformasyon Kiliseleri

arasında söz konusu şifa uygulamalarını Katolik Kiliselerine ait bir hurafe olarak değerlendirenler olmuştur. Hatta 18. ve 19. yüzyıl rasyonalizmi şifaya dair bu olumsuz düşünceleri desteklemiştir. Ancak Anabaptist ve Quaker gibi radikal gruplar iman yoluyla şifa uygulamalarını tekrar gündeme getirmişlerdir (Anderson 2014: 30-31). 19. yüzyılda ilahi şifa, Protestan mezhepleri içinde kabul görmeye başlamıştır.

Pentekostal Kiliselerde Yeni Ahit döneminde olduğu gibi apostolik gücün bugün de geçerli olduğu düşüncesi devam ettiği için, olağanüstü mucizelere sürekli vurgu vardır. Bu nedenle şifa bahsetme bu hareketin içinde önemli bir yer edinmiştir. Pek çok Pentekostal, Mesih İsa adına itikat ve niyaz yoluyla şifa olanağının olması hususunda mutabık kalmışlardır. Pavlus'un Korintlilere yazmış olduğu birinci mektubun 12. bab'ında Ruhsal Armağanlar ifade edilmiştir. Pentekostaller ruh aracılığıyla bahşedilen ilahi şifanın Mesih tarafından kiliseye emanet edildiğini ve kilisenin meşru bir görevi olduğuna inanmaktadırlar (Warrington 2012: 100).

20. yüzyılın başlarında yayınlanan Pentekostal bülten ve dergiler, fiziksel şifa bulan ve kötü ruhların esaretinden kurtulan insan hikayeleriyle doludur. Evanjelik şifacılar tarafından sürekli vurgulanan olağanüstü mucizeler özellikle üçüncü dünya ülkelerinde Pentekostal Kiliselerin hızla yayılımına neden olmuştur (Anderson 2013: 153).

Güney Almanya'da Lutheran papazı Johann Christoph Blumhardt (1805-80) Bad Boll olarak adlandırılan bir şifa merkezi kurmuş, otuz yıl boyunca dünyanın farklı ülkelerinden fiziksel ve ruhsal yenilenme isteyen insanlara hizmet etmiştir (Blumhofer 1941: 27). Aynı şekilde İsviçre'de Dorothea Trudel (1813-62) ve halefi Samuël Zeller (1834-1912) Elim adında ilahi şifa merkezi kurmuşlardır. Blumhardt ve Trudel'in başlatmış olduğu bu girişim yüzyılın ortalarında tüm İngilizce konuşulan ülkelerde duyulmuştur. Boston'da Piskopos hekim ve kutsallık hareketinin önemli şahsiyeti Charles Cullis, 1873 yılında İsviçre ziyaretinde şifa toplantılarında hasta için dua etmeye başlamıştır. Cullis'ten etkilenen Christian and Missionary Alliance'ın (Hristiyan Misyon Birliği) kurucusu A. B. Simpson, İncil'i dört temel unsur üzerine kurgulayarak İsa'nın ilahi şifa kaynağı olduğunu vurgulamak istemiştir. "Fourfold Gospel" adını verdiği İsa merkezli anlayışa göre İsa kurtarıcı, kutsayıcı, şifacı ve gelecek kral'dır. Simpson'nun ileri sürdüğü bu teolojik kavram daha sonra Pentekostal doktrin temel unsuru haline gelmiştir (Van De Walle 2009: 21).

John Alexander Dowie (1847-1907) şifa hareketinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. İskoçya'nın Edinburgh kentinde doğan Dowie, Edinburgh Üniversitesinde teoloji eğitimi aldıktan sonra 1872 yılında Avustralya'da papaz olarak çalışmaya başlamıştır. 1885 yılında görevini Yeni Zellanda'da sürdürürken hayatının dönüm noktası olarak kabul edilen bir deneyim yaşamıştır. Ateşli salgın hastalığı nedeniyle acı çeken bir kızın yanına oturmuş ve onun iyileşmesi için dua etmeye başlamıştır. Daha sonra bu kızın ve iki kardeşinin sağlığına kavuştuğunu gören Dowie'nin hastalar için dua etme inancı güçlenmiştir. Böylece 1888 yılında Amerika'ya göç ederek 1890 yılında Divine Healing Association (İlahi Şifa Derneğini) kurmuştur. 1894 yılında Leaves of Healing (Şifa Yaprakları) adında vaazlarını içeren bir dergi yayımlamaya başlamıştır. Chicago'da pek çok şifa evi kurmuştur (Blumhofer 1941: 32). Bütünüyle dualist bir yaklaşıma sahip olan Dowie hastalıkların ifritten, şifanın ise Tanrı'dan geldiğini ve inanan kişinin ilaç ile işinin olmayacağını ifade etmiştir. Bu düşüncesi ekseninde Dowie, 1899 yılında Chicago yakınlarında 6500 dönümlük bir araziye doktor, hastane, ilaç, dans salonları ve tütünün olmadığı 'Zion' adında bir şehir inşa etmiştir. Hristiyan Evrensel Apostolik Kilisesi (Christian Catholic Apostolic Church)⁷ mensuplarının yaşayabileceği bir cemiyet oluşturmaya çalışmıştır. Milyonlarca insan pazar ayinine katılmak için bu şehre akın etmiştir (Kay 2011: 14).

Dowie, 1901 yılında kendisini Eski Ahit'te geçen Peygamber Malaki'nin (Malaki, 4:5) bildirdiği 'Yasa'nın Habercisi' İlya Peygamber gibi görmüş ve kendisini İsa'nın ikinci gelişi için düzeni sağlayacak İlya peygamber 'Elijah The Restorer' olarak ilan etmiştir (Synan 1997: 81).

PENTEKOSTAL HAREKETİN KURUCULARI VE PENTEKOSTALİZMİN DOĞUŞU

1. Charles Fox Parham (1873- 1929)

Pentekostal doktrini formüle eden Charles Fox Parham hareketin ilk kurucusu olarak bilinmektedir. 1873 yılında Amerika'nın Iowa Eyaletinin Muscatine şehrinde doğmuş ve çocukluk döneminde ağır hastalıklarla mücadele etmiştir. 1878 yılında ailesi ile birlikte Kansas şehrine taşınmış ve hemen er-

7 Dowie'nin 1896 yılında kurmuş olduğu Hristiyan Evrensel Apostolik Kilisesi, Roma Katolik Kilisesiyle karıştırılmamalıdır. Dowie, "Katolik" terimini İsa'nın evrensel mesajının temsilcisi olma anlamında benimsemiştir. Hatta 1904 yılında İsa Mesih'in ilk havarisi olduğunu iddia etmiştir (Balmer 2004:157).

tesinde ateşli romatizmaya yakalanmıştır (Jacobsen 2003: 21). 1890 yılında Metodist Kilisesine bağlı Southwest Kansas Kolejinde eğitimine başlamış ancak sağlığının kötüye gitmesinden dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Parham hastalıkla mücadele ettiği günlerde, İncil’de Mesih’in insanlara şifa bahşetmesi ile ilgili bölümlerini okumaya başlamış, böylece Mesih’in ona da şifa bahşedeceğine inanmıştır. Hatta şeytanın kendisini ilaçlara yönlendirerek dini görevini yapmasını engellediğini düşünmüş ve hastalığın Tanrı’dan uzaklaşmasının bir cezası olduğu kanısına varmıştır. Bu anlayışla o, çözümün sadece Tanrı’ya yakararak sağlanacağına inanmıştır (Synan 2001: 43).

Parham her ne kadar yaşadığı hastalıklardan dolayı iyi bir eğitim almamış olsa da 1893 yılında Metodist Kilisesinde vaiz olarak çalışmıştır. İlk vaazı sırasında David Baker isimli bir Kuveykır ile tanışmış ve onun fikirlerinden oldukça etkilenmiştir. Baker bu evanjelik Metodist gence ayrı bir ilgi duymuş, uzun süren Kutsal Kitap çalışmaları sırasında kendi görüşlerini paylaşmıştır. Günahkar için geleneksel ebedi ceza doktrininin Kutsal Kitap temelli olmadığını, günahkarın ebedi cezadan ziyade işlediği günah kadar cezalandırılması gerektiğini ifade eden Baker’in düşünceleri Parham’ın konuyla ilgili olan görüşlerinin değişmesine sebep olmuştur (Goff 1988: 35).

1895 yılında Metodist Kilisesinden istifa eden Parham ateşli romatizma hastalığından kurtularak şifa bulmuş ve akabinde kendisi de şifa bahsetme hizmetlerine başlamıştır. 1898 yılında Kansas eyaletinin başkenti Topeka’ya taşınmış, burada *Beytel Healing Home* adında bir şifa evi açtıktan sonra bu konudaki fikirlerini insanlara ulaştırmak amacıyla *The Apostolic Faith*⁸ adında bir dergi yayınlamaya başlamıştır (Anderson 2012: 166). Topeka’da Parham’ın yıldızı parlamış, Beytel şifa evinin başarısı neticesinde 1900 yıllarında Emporia, Eskridge ve Ottawa’da da şifa evleri açmıştır (Goff 1988: 45).

Parham, etkili bir şifacı ve uyanışçı olan Frank Sandford’un (1862-1948) misyonundan oldukça etkilenmiştir. Sandford, 1895’de pek çok Pentekostal önderin eğitim aldığı Kutsal Ruh ve Kitab-ı Mukaddes okulunu kurmuştur. Burada, bazı şahıslarda ortaya çıkan dillerde konuşma bağıışı, İsa’nın yakın bir zamanda döneceğinin kanıtı olarak sunulmuştur. Parham, Stanford’un Anglo-İsrail ve premillennialist düşüncelerinden oldukça etkilenmiştir (Anderson 2013: 34). Anglo-İsrail teorisine göre beyaz Anglo-Sakson Protestan

8 Derginin ilk sayısında bugüne kadar şifa hususunda yapılmış çalışmalara yer vermiştir. Bunlardan biri olan A. B. Simpson’nın Gospel of Healing eserinden bazı bölümleri yayınlamıştır. (Blumhofer 1993: 73).

milletlerin (özellikle İngiltere ve Amerika) soyu İsrail'in kayıp kabilelerinden gelmektedir. "İsa'nın gelini" olarak adlandırılan bu bir grup elit Hristiyan, milenyumun yeni düzenini oluşturacaktır. Amerikalı Hristiyanların en önemli görevi İsa'nın gelişinden önce İncil'in mesajını tüm dünyaya yaymak olacaktır. Bu nedenle, kıyametten önce kayıp nesilleri de kazanarak bu büyük görev yerine getirilecektir. İsa'nın gelini olarak adlandırılan bu elit Hristiyanlar görevlerini en iyi şekilde icra etmek için Tanrı'dan bir armağan alacaklardır. Nitekim Misyoner ve Evanjelistleri üstün güçle donatacak bu armağan Kutsal Ruh Vaftizidir (Goff 1988: 57).

Parham, 1900 yılında Kansas Topeka'da *Beytel Kitab-ı Mukaddes* isimli bir okul açmıştır. Tek ders kitabının Kitab-ı Mukaddes olduğu bu okulda öğrencilerine kutsallık doktrininin temel özelliklerini öğretmiştir. Bu doktrin özünü ise Kutsal Ruh vaftizi ve onun kanıtı olan dillerde konuşma bağıdır (Fox 2009: 78). Nitekim 1900 yılının son gecesi 31 Aralık'ta Parham ve öğrencileri Kutsal Ruh bağışını alma ümidiyle dua gecesi düzenlemişler ve sonuç olarak Agnes Ozman isimli kadın öğrenci Ruh'un armağanını alabilmek için hocasından ellerini başına koymasını istemiştir. Akabinde dillerde ilk konuşan Agnes olmuş ve diğerleri de onu takip etmiştir. Parham'ın ifadesine göre, Agnes Çince konuşmuş kendisi de ondan üç gün sonra deneyimlediği Kutsal Ruh vaftizinin kanıtı olarak İsveç dili konuşmuştur (Anderson 2013: 35).

Parham, 1903-04 yıllarında Kansas ve komşu Missouri eyaletinde Kutsallık misyonu üzerine verdiği vaazlarda farklı dillerde konuşma ve şifa tecrübesini tekrar hayata geçirmiştir. Havarisel İnanç olarak tanımladığı bu yeni hareket kısa zamanda dikkatleri üstüne çekmiş ve taraftar kazanmaya başlamıştır. Ardından 1905 yılında Texas eyaletinin Houston şehrine yakın kasabalarda bir dizi Havarisel İnanç Kilisesi kurmuştur. Tarihin hızlı bir şekilde sona yaklaştığını ve bu dönemin en önemli işaretinin dillerde konuşma olduğuna inanan Parham, ilk Hristiyan kilisesinin havarisel inancını yeniden inşa etmeye çalışmıştır (Fox 2009: 79). Ancak Parham, 1907 Şubat ayında iddia edilen cinsel bir suç işlediği isnadıyla dışlanmaya başlanmıştır. Wilbur Voliva adındaki bir düşmanı tarafından eşcinsellikle suçlanmış, tutuklanmış ancak yeterli delil sağlanamadığından dolayı serbest bırakılmıştır. Her ne kadar sonraki yıllarda hizmetine devam etmeye çalışsa da ailesi ve kendisi için utanç verici bu durum çalışmalarına engel olmuş ve 56 yaşında hayata veda etmiştir (Liardon 2006: 83,85).

William Seymour ve Azuza Caddesi Uyanışı

William J. Seymour, 2 Mayıs 1870 yılında, Louisiana eyaletinin Centerville şehrinde siyahi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Robeck 2006: 19). 18. yüzyılda bölgenin hakimiyetini kazanan Fransız göçmenlerin etkisi nedeniyle bölgede Katoliklik yaygındı. Köle sahibi göçmenlere, kölelerini Roma Katolik inancına göre vaftiz ettirmeleri konusunda talimat verilmişti. Bu nedenle William Seymour da dört aylık bebeklik döneminde Katolik inancına göre vaftiz edilmiş ve yetiştirilmiştir. Seymour'un döneminde Afrika kökenli yerel inançların (mucizeler, şifa, görünmeyen ruhlar, kendinden geçme, yüce ruh gibi) bazı motiflerinin Katolik inancı ile iç içe geçtiği görülmektedir (Synan 2012: 24). İç Savaş öncesinde kölelerin isyan çıkarma olasılıklarına karşı okuma yazma öğrenmeleri yasaklanmıştı. Fakat savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde Metodist ve Baptist evanjelikler kölelik sonrası nesil için okullar kurmuşlardı (Robeck 2006: 25).

Seymour 1895 yılında Indianapolis'e gitmiş ve burada siyahilerin yer aldığı *Methodist Episkopalyan Kilisesine* katılmıştır. Ancak ırk ayrımcılığının günden güne artması, mensup olduğu kilisenin ırkçılığa yenik düşmesi ve hatta toplumda siyahların linç edilmeye başlanması nedeniyle, Seymour 1900 yılında, Ohio eyaletinin Cincinnati kentine taşınmıştır (Synan, Fox 2012: 33). Genelde ırklar arası uzlaşma arayışında olan Seymour, *Evening Light Saints*⁹ (Akşam Işığı Azizleri) adlı tüm ırkları içinde barındıran uyanışçı bir gruba dahil olmuştur. Kutsallık akımının bütün özelliklerini ihtiva eden bu grubun sınıf, cinsiyet ve ırk ayrımcılığını ortadan kaldırmayı hedefleyen öğretileri, Seymour'un teolojik formasyonu ve gelecekteki hizmeti açısından oldukça etkili olacaktır. Nitekim Azuza Street Uyanış toplantıları, Seymour'un cinsiyet eşitliği, mezhepler arası dostluk ve ırklar arası arkadaşlığı yücelterek Hristiyan birliği üzerine düşüncelerinin fiili bir yansıması olacaktır (Synan, Fox 2012: 49).

Seymour birkaç yıl sonra akrabaları ile iletişime geçmek için Houston'a seyahat etmiş ve burada kendisini Charles Fox Parham ile tanıştıracak Lucy Farrow isimli kadın bir papazın yönettiği Kutsallık Kilisesine katılmıştır. O, Lucy'nin yardımı sayesinde Parham'ı ziyaret ederek onun öğrencisi olmak

9 Akşam Işığı Azizleri grubu "Tanrı'nın Kilisesi"ne (Church of God) bağlı Reformasyon hareketidir. Bu grup eski Ahit'in Zekeriya kitabının 14:7 dizelerini kendileriyle özdeşleştirmişlerdir. "Özel bir gün, yalnız RAB'bin bildiği bir gün olacak. Gece de gündüz de olmayacak. Gece aydınlık olacak." (Sanders 1996: 26).

istemiştir. Seymour'daki manevi açlığı gören Parham, o dönemin yasaları gereği beyazlarla aynı ortamda bulunması yasak olduğu için ders verdiği sınıftan bitişindeki odada dersleri dinlemesine müsaade etmiştir. Seymour bir süre Parham'dan ders aldıktan sonra 1906 yılında Los Angeles'da vaaz vermeye davet edilmiş, Parham da seyahat masraflarını vererek onu desteklemiştir (Lardon 2006: 79).

Seymour, hocası Parham'dan öğrendiği Pentekostal doktrinin temelini oluşturan - imanla aklanma, kutsama, Kutsal Ruh vaftizi, dillerde konuşma bağıışı, ilahi şifa ve İsa'nın ikinci gelişi – gibi fikirlerle dolu olarak Los Angeles'a varmıştır. Seymour geldikten hemen sonra ilk vaazını Hutchins'nın, Santa Fe Avenue'daki Storefront¹⁰ Kilisesinde vermiştir. Ancak onun Kutsal Ruh vaftizi kanıtı olarak sadece dillerde konuşma bağıışı üzerine vurgu yapmasından hoşnut olmayan kilise yönetimi bir müddet sonra kilisenin kapılarını Seymour'a kapatmıştır. Parasızlık nedeniyle herhangi bir yer bile kiralayamayan Seymour dua toplantılarını Bonnie Brae Caddesinde oturan Asberry ailesinin evinde organize etmeye başlamıştır (Cox 1996: 54). Bu evde Seymour ve yedi kişi daha Kutsal Ruh vaftizini dillerde konuşma bağıışıyla birlikte deneyimlemiştir (Blumhofer 1993: 98). Bu yedi kişiden biri, sonradan Seymour ile evlenecek olan eşi Jenny Moore'dur. Daha önce hiç piyano çalmamış Moore Kutsal Ruh vaftizinden sonra piyano çalarak İbranice şarkı söylemeye başlamıştır. Katılımcılar tarafından her tarafa yayılan bu haber pek çok insanın dikkatini çekmiş, ertesi günü Seymour'un vaazını dinlemek için büyük bir kalabalık evin önüne gelmiştir. Nitekim Bonnie Brae Caddesinde düzenli iş sahibi, beyaz ve siyahların olduğu küçük bir dinleyici kitlesiyle başlayan Seymour'un vaazları, zamanla popülerite kazanarak kitleleri etrafında toplamıştır (Synan 2001: 49).

Bir kaç gün içinde Seymour ve arkadaşları artan kalabalık nedeniyle toplantıları organize edebilecek daha büyük bir yer aramaya başlamış ve 312 Azusa Caddesinde yer alan metruk bir bina satın almışlardır. Daha önce Metodist Episkopalyan Kilise ve daha sonra ambar olarak kullanılan bu harabe halindeki bina Seymour ve arkadaşları tarafından onarılmıştır. Havarisel İnanç

10 Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla milyonlarca Afro-Amerikalı güneyden kuzeye göç etmeye başlamıştır. Storefront Kiliseleri "Büyük Göç" olarak adlandırılan bu dönemde kurulmuş kiliselerdir. Hızlı kentleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan bu kiliseler, Afro-Amerikalıların kendi dini ritüellerini yerine getirmek ve kolektif dini kimliklerini oluşturmak için eski işyerlerini kiliseye dönüştürdüğü mekânlardır. (Rodriguez 2004: 314).

misyonunun doğduğu bu mekanda 14 Nisan 1906 yılında ilk ayini yapmışlardır (Cox 1996: 56).

Azusa Caddesinde dini uyanış niteliğinde yapılan toplantıların dikkat çekmesinin en önemli sebeplerinden birisi, o dönemde nadir olarak görülen ırk entegrasyonunu sağlamış olmasıdır. Seymour liderliği altında, siyah ve beyaz ırkların kaynaştığı, hatta en fazla kadınların görev aldığı büyük bir takım oluşmuştur. Azusa uyanışına hız kazandıran ikinci sebep ise, 18 Nisanda meydana gelen San Francisco depremidir. Bu deprem insanlar arasında ve ülkede son günlerin yaklaşmış olduğu ve Mesih İsa'nın dönüşünün çok yakın olduğu beklentisini de beraberinde getirmiştir (Anderson 1979: 67).

Seymour, 1906 yılında arkadaşı Clara Lum ile birlikte bu uyanışı müjdeleyen *The Apostolic Faith* (Havarisel İnanç) adında bir dergi yayınlamaya başlamışlardır. İlk sayısında 5.000 adet basılan dergi, 1908 yılı ortalarında tirajı 50.000'e yükselerek Azusa Uyanışının dikkat çekmesine hayli katkı sağlamış ve dünyanın en ücra köşesindeki Hristiyanları haberdar etmiştir. Ayrıca Los Angeles'ın farklı bölgelerinde açılan Pentekostal Uyanış merkezleri Ruh ile vaftiz olmak için kıtalar arası ziyaretçi akınına uğramış, Kutsal Ruh vaftizini deneyimledikten sonra kendi memleketlerine dönmüş ve hareketi yaymaya başlamışlardır. Hatta *Los Angeles Times* gibi uyanışa muhalif gazetenin "Beyaz ve siyahların dinsel çılgınlıkları", "dillerin tuhaf karmaşası", "fantastik yeni gruplar ortaya çıkıyor", "bir kız kardeş tarafından anlamsız uygulama" şeklindeki basın söylemleri de hareketin daha geniş bir kitleye ulaşmasına katkı sağlamıştır (Cox 1996: 59; Synan 2001: 58).

Seymour tarafından Havarisel İnanç hareketinin lideri olarak tanıtılan Charles Parham 1906 Kasım ayında Azusa uyanışını ziyaret etmek için Los Angeles'a gelmiştir. Burada gördüklerinden dolayı dehşete düşen Parham cemaati hipnotik ve aşırı trans davranışlarından dolayı suçlamıştır. Bu eleştirileri onun hareketin yöneticileri tarafından kovulmasına neden olmuştur. Böylece uluslararası bir boyut kazanan hareketin liderliği William Seymour'a geçmiştir (Liardon 2006: 188-189).

SONUÇ

20. yüzyılın ilk yıllarında Kuzey Amerika'da ortaya çıkan Pentekostalizm, günümüzde dikkat çeken en önemli dini hareketlerden biridir. Temel motif olarak Kutsal Ruh vaftizi ve Ruhsal bağışlara vurgu yapan bu hareket, Amerika'da ortaya çıkan uyanışçı hareketlerden etkilenmiştir. Hristiyanlığın

özüne dönmeyi amaç edinen bu uyanışçı hareketlerin vurgulamış oldukları ve Pentekostal hareketin de kendine temel aldığı en önemli doktrinler; kurtuluş, Kutsal Ruh vaftizi, farklı dillerde konuşma, şifa bahşetme ve İsa'nın bin yıllık krallık dönemi öncesinde geleceğidir.

Kurtuluş doktrini sadece seçilmişlere özgü olmayıp, özgür irade ve Tanrı'nın lütfu ile herkesi kapsamaktadır. İnsanlar arasında kurtuluşu ve Tanrı'nın kudretini etkin kılan Kutsal Ruh, insanların sonsuz yaşama iştirak etmesini sağlamaktadır. Kutsal Ruh'ta vaftiz olan kişi, farklı dillerde konuşmak, şifa bahşetmek, kehanette bulunmak ve yeryüzünde Tanrı'nın işlerini yürütmek gibi mucizevi güçlere ve yeteneklere sahip olmaktadır. Görüldüğü gibi Teslisin üçüncü şahsı olan Kutsal Ruh'un doğrudan deneyimlenmesi olgusuna yaptığı vurgu sebebiyle Pentekostalizm, ruh eksenli mistik bir hareket olarak anlaşılmaktadır.

Pentekostalizm, her ne kadar Ruh-merkezli bir hareket olarak anlaşılrsa da, aynı zamanda İsa-merkezli olduğu da gözden kaçmamalıdır. Zira teolojik yapılanmasının merkezinde Mesih İsa ve öğretileri yer almaktadır. O, insanların kurtuluşunu sağlayan, Ruh ile vaftiz eden, hastalıkları iyileştiren ve yakında gelecek kral olarak tasavvur edilmektedir. Mesih'in ikinci gelişine dair beklentiler Pentekostalizmin temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle, Premillennial Dispensational olarak bilinen anlayış geçmiş ve geleceğe dair yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Bu açıdan misyon ve evanjelizm, İsa'nın yeryüzüne gelmesinden önce, mutlaka yapılması gereken bir ödev olarak görülmektedirler.

Kaynaklar

- Althouse, Peter (2010). *The Ideological Development of "power" in Early American Pentecostalism: A Historical, Theological and Sociological Study*, Edwin Mellen Press.
- ----- (2003). *Spirit of the Last Days: Pentecostal Eschatology In Conversation with Jürgen Moltmann*, New York: T&T Clark International.
- Anderson, Allan H., Bergunder, Michael., Droogers, Andre., ve Van der Laan, Cornelis. (Eds.). (2010). *Studying Global Pentekostalizm: Theories and Methods*, London: University of California Press.
- ----- (2004). "The Future of Protestantism: The Rise of Pentecostalism" ed., Alister E. McGrath, Darren C. Marks, *The Blackwell Companion to Protestantism*, USA: Blackwell Publishing.

- ----- (2014). *An Introduction to Pentecostalism*, UK: Cambridge University Press.
- ----- (2013). *To the Ends of the Earth*, New York: Oxford.
- ----- (2012). “Charles Fox Parham”, Adam Stewart (ed.), *Handbook of Pentecostal Christianity*, USA: Northern University Press.
- Anderson, Robert Mapes (1979). *Vision of the Disinherited: The Making of American Pentecostalism*, New York: Oxford University Press.
- Attanasi, Katherine & Yong, Amos (2012). *Christianities of the World: Pentecostalism and Prosperity: The Social Economics of the Global Charismatic Movement*, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Balmer, Randall (2004). *Encyclopedia of Evangelicalism*, USA: Baylor University Press.
- Beal, Timothy (2008). *Religion in America: A Very Short Introduction*, New York: Oxford.
- Blumhofer, Edith L. (1993). *Restoring the Faith: The Assemblies of God, Pentecostalism, and American Culture*, Chicago: University of Illinois Press.
- ----- (1941). *The Assemblies of God: A Chapter in the Story of American Pentecostalism*, v.1, Missouri: Gospel Publishing House.
- Cox, Harvey (1996). *Fire From Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-first Century*, London: Cassell.
- Dayton, Donald (2012). *American Holiness Movement: A Bibliographic Introduction*, Wilmore, Kentucky: First Fruits Press.
- ----- (1974). “Asa Mahan and the Development of American Holiness Theology”, *Wesleyan Theological Journal*, Vol.9(1), pp. 60-69.
- Dragas, George D. (1999). “Pentecost”, *Encyclopedia of Early Christianity Second Edition*, Ed. By Everett Ferguson, New York: Rotledge.
- Doniger, Wendy (Eds.). (1999). *Merriam-Webster’s Encyclopedia of World Religions*, “Pentecost”, USA: Merriam-Webster.
- Ellwood, Robert S., Alles, Gregory D. (Eds.). (2007), *The Encyclopedia of World Religions*, New York: DJW BOOKS LLC.
- Epstein, Morris (1970). *All about Jewish Holidays and Customs*, USA: Ktav Publishing House.
- Flynn, James T., Tjong, Wie L., West, Russell W. (2002). *A Well - Furnished Heart*, USA: Xulon Press.
- Fox, Charles R. (2009). *William J. Seymour: A Critical Investigation of His Soteriology*, Michigan: ProQuest LLC.
- George, Maya (2009). *Faith and Philosophy of Christianity*, Delhi: Singhal Print Media.

**182 • MİSTİK BİR HAREKET OLARAK PENTEKOSTALİZM'İN DOĞUŞU:
TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME**

- Global Christianity – A Report on the Size and Distribution of the World's Christian Population, <http://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-exec/>, (13.04.15).
- Goff, James R. (1988). *Fields White Unto Harvest: Charles F. Parham and The Missionary Origins of Pentecostalism*, USA: G & S Typesetters.
- Hollenweger, Walter J. (1997). *Pentecostalism: Origins and Developments Worldwide*, Massachusetts: Hendrickson Publishers.
- Heath, Elaine A. (2009). *Naked Faith: The Mystical Theology of Phobe Palmer*, Cambridge: James Clarke & Co.
- Harrell, David Edwin (1985). *Oral Roberts: An American Life*, Bloomington: Indiana University Press.
- Hocken, Peter (2009). *The Challenges of the Pentekostal, Charismatic and Messianic Jewish Movements*, England and USA: Ashgate Publishing.
- Hodge, Kent. (2009). *Christ in You: An Introduction to the New Covenant and the Christian Life*, Bloomington Indiana: AuthorHouse.
- Ingersoll, Julie & Gordon, Melton J. (Eds.). (2003). *Baptist and Methodist Faiths in America*, Shoreline New York: Publishing Group.
- Jacobsen, Douglas (2003). *Thinking in the Spirit: Theologies of the Early Pentecostal Movement*, Bloomington, USA: Indiana University Press.
- Katar, Mehmet (2001). “*Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma*”, Dini Araştırmalar, Ankara, C.3, S. 9
- Kay, William K (2011). *Pentecostalism: A very Short Introduction*, New York: Oxford.
- Liardon, Roberts (Eds.). (2006). *The Azusa Street Revival*, USA: Destiny Image.
- Loader, Allan T (2000). *An Examination of the Classical Pentecostal Doctrine of the Baptism in the Holy Spirit: In Light of the Pentecostal Position on the Sources of the Theology*, Faculty of Providence Theological Seminary, National Library of Canada. <http://www.collectionscanada.gc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp01/MQ46226.pdf> 28/01/2015.
- Newman, Joe (2007). *Race and Assemblies of God Church*, New York: Cambria Press.
- Robbins, R. G. (2010). *Pentecostalism in America*, California: Greenwood Publishing Group.
- Robeck, Cecil M (2006). *The Azusa street Mission and Revival: The Birth of Global Pentecostal Movement*, USA: Thomas Nelsons Inc.
- Rodriguez, Marc S. (Eds.). (2004). *Repositioning North American Migration History*, UK: University of Rochester Press.
- Russell, Anderson F. (2007). *Lectionary Preaching Workbook: Series V, Cycle A*, Lima, Ohio: CSS Publishing Company.

- Sanders, Cheryl J. (1996). *Saints in Exile: The Holiness Pentecostal Experience in African and American religion and Culture*, New York: Oxford University Press.
- Schultz, Joffrey D., West, John G., Maclean, Jain (Eds.). (1999). *Encyclopaedia of Religions in American Politics*, “Millennialism”, USA: The Oryx Press.
- Sharrock, Russell (2007). *Spiritual Warfare: A Struggle for Truth*, Morrisville: Lulu Enterprises.
- Synan, Vinson & Fox, Charles R. (2012). *William J. Seymour: Pioneer of the Azusa Street Revival*, USA: Bridge-Lagos.
- ----- (2001). *The Century of the Holy Spirit*, Nashville, Tennessee: Thomas Nelson.
- ----- (1997). *The Holiness Pentecostal Tradition: Charismatic Movements in the Twentieth Century*, Michigan: Eerdsman Publishing Co.
- Thompson, W. Ralp (1966). “An Appraisal of the Keswick and Wesleyan Contemporary Positions”, ed., Charles W. Carter, *Wesleyan Theological Journal* Vol.1.
- Van De Walle, Bernie A. (2009). *The Hearth of the Gospel: A. B. Simpson, the Fourfold Gospel and Late Nineteenth Century Evangelic Theology*, USA: Pickwick Publications.
- Vickers, Jason E. (2009). *Wesley: A Guide for the Perplexed*, New York: T&T Clark International.
- Vreeland, Derek (2002). “Edward Irving: Preacher, Prophet & Charismatic Theologian”, *The Pneuma Review*. Pneumareview.com/Edward-irwing-preacher-prophet. 11.15.2016.
- Warrington, Keith (2012). “Healing”, ed. By Adam Stewart, *Handbook of Pentecostal Christianity*, USA: Northern University Press.
- Weaver, Mary Jo., Brakke, David (2009). *Introduction to Christianity*, USA: Wadsworth.
- Woodhead, Linda (2004). *Hıristiyanlık*, çev. Sevda Çalışkan, Ankara: Dost Kitabevi.